

Kris och katastrof, Svensk kyrkotidning, september 2011

Söndagen den 24 juli satt Lis i bilen på väg hem efter att ha vinkat av vår 15-åriga dotter som skulle på språkresa i Tyskland tillsammans med en kompis. De senaste dagarna hade varit omvälvande, först bomben i Oslo, sedan massakern på Utøya. När klockan blev 11 började sändningen från Oslo Domkirke. En förunderlig gudstjänst, på en gång så tydligt hållande sig till gudstjänstordningen och den vanliga liturgin, samtidigt som det talade ordet troligen fick mer plats än i vanliga fall. Och förutom biskopar och präster fick även Norges statsminister Jens Stoltenberg tala.

Först var det förundran över att det inte var några sånger och melodier som var anpassade till att det var så många ungdomar som var drabbade, sedan kom insikten; men det är ju just så här det skall vara – i kris ska kyrkan vara som en fyrbåk som lyser i mörkret, och håller fast vid "hur det alltid har varit". Nu är naturligtvis en gudstjänst i Oslo Domkirke 2011 inte likadan som den var år 1900, eller ens år 2000, för hela tiden sker förändringar och anpassningar, men den som inte söndagligen går dit, kan trots det känna någon form av kontinuitet med det förflutna. Det lite annorlunda språket, psalmerna och liturgin som man kanske känner igen, kanske inte, de urgamla texterna från bibeln – de känns trygga, och sammantaget skapas just det som de som sökte sig till kyrkan den dagen längtade efter; Trygghet och hopp. Något är beständigt och vi kan hoppas på att vi tillsammans kan hantera detta svåra vi nu upplevt och har att bearbeta tillsammans.

Bomben i Oslo, och massakern på Utøya, synliggjorde än en gång att livet är skört, och att inte en vi i "trygga Norden" är förskonade. Precis som Palmemordet, Estoniaolyckan, Göteborgsbranden, mordet på Anna Lindh och tsunamin juldagen 2004, är det tydligt att det inte finns några garantier, eller försäkringar, som gör att vi som bor här inte ska drabbas av katastrofer, stora som små.

Medvetenheten om vikten av att förbereda sig för katastrofen, för att det som inte får hända kan hända har kommit till oss pö om pö. Där finns förutom de ovan nämnda händelserna också t ex Boråsbranden 1978 och Måbødalsolyckan i Norge 1988. För många av oss i kyrkan är det just hur kyrkoherden 1988 i Kista, Stig Jonsson med sina medarbetare, tog hand om, och organiserade arbetet med krisomhändertagandet som

blivit förebildligt. Där och då stod "kyrkan mitt i byn" och kyrkans medarbetare värjde inte för det svåra.

Vår artikel har tillkommit som praktiska och etiska reflektion över hur vi i Svenska kyrkan hanterar krisberedskapen utifrån våra erfarenheter som sjukhuspräster och medlemmar i respektive Uppsala läns landstings psykologiska Katastrofledningsgrupp (Jakob, 1990-1998) och Linköpings Universitetssjukhus psykologiska beredskapsgrupp (Lis, 2002 – till idag).

Vi kan konstatera att det är stora förväntningar på Svenska kyrkan när krisen drabbar, må den vara av internationellt, nationellt, regionalt eller lokalt. Innan krisen drabbar behöver vi dock reflektera över vilken beredskap vi har att möta dessa kriser.

Krisberedskapen regleras för Svenska kyrkans del dels av kyrkoordningen, men också av att vi är arbetsgivare, där AFS 1999:07 utfärdad av dåvarande arbetarskyddsstyrelsen, nuvarande arbetsmiljöverket, reglerar dessa skyldigheter.

Hur har vi det med katastrofplanerna i våra församlingar och samfälligheter? Revideras de regelbundet? Är de skrivna utifrån en omvärldsanalys, där ekumenik och religionsdialog finns med? Har vi tänkt in att vår egen verksamhet kan drabbas? Till hjälp för upprättandet av krisplan i församlingen finns "Handbok i krisberedskap" som finns att ladda ner från Svenska kyrkans hemsida som PDF (den behöver för övrigt revideras och anpassas efter att den nya myndigheten för samhällsskydd och beredskap (MSB) har bildats).

Ovan konstaterade vi att det vi i kyrkan är riktigt bra på är att skapa rum för uttryck av sorg, förtvivlan, hopp och gemenskap. Vid t ex Estonia-katastrofen, så hade man gudstjänst i Uppsala Domkyrka kvällen efter katastrofen. Det var gott att det kunde vara så. Men i mötet med goda vänner som var drabbade och som varit på gudstjänsten förstod vi att de bibelord och metaforer som vi använder i kyrkan behöver vara väl genomtänkta. Vännerna berättade att de reagerat på att det lästs en text om en herde med en käpp och en stav, och en grön äng – De förstod inte vad den bilden skulle säga dem. De som just mist en anhörig till havet.

Idag är medierna snabbt på plats när något hänt. Polis och räddningstjänst har blivit allt bättre på att skydda drabbade för exponering vilket gör att medierna ofta förflyttar sig

till uppsamlingsplatser för lättskadade och anhöriga – så skedde t ex efter Utøya, där ungdomarnas sorg exponerades öppet av TV- och tidningsteam, något som i efterhand har kritiserats.

När vi tänker kris- och katastrof tänker vi ofta på olyckor, eller kanske rent av terrordåd, men också naturkatastrofer kan vara påfrestande. Särskilt tydligt blev det i Sverige vid stormarna Gudrun och Per, men också vid de översvämningar och snökaos som nu och då drabbar oss. Att få sitt hem översvämmat, eller sitt livsverk ödelagt är också det traumatiskt.

Det finns en riska att massmedia ofta begär mer av de utsatta än vad man för tillfället mäktar med som drabbad. Ofta ställer journalister så kallade lata frågor till den som just varit med om en traumatisk händelse. Vid en översvämning i Närke sträckte reportern från TV fram mikrofonen till bonden, vars marker och hus dränkts i vatten och frågade:

- Hur känns det?

Svaret kom snabbt och skoningslöst:

- Ja vad fan tror du.

I ett tillfälle när någon annan mer borde tolka situationen tvingas den drabbade att själv göra det. Då man ännu saknar ord och fortfarande bär på starka känslor.

Kyrkligt krisarbete kan vara, och bör vara, en hjälp att finna ord, bilder och sammanhang som kan hållbara de starka känslorna av ilska, rädsla, skam, skuld, sorg och vanmakt man dignar under.

Också prästen och diakonen blir utsatt för massmedias uppmärksamhet och frågor. Det är ett vanligt mönster i massmedia att först rapportera om katastrofen. Då sedan information om den är för tillfället uttömd vänder man sig mot hjälparbetet för att behålla läsares och tittares uppmärksamhet. Den 28 juli intervjuades således fängelseprästen på Oslos säkerhetsfängelset Ila i SvD. Han berättade att han först mött anhöriga till offren på Utøya och spekulerar sedan hur det blir att träffa Anders Behring Breivik:

Utmaningen blir i så fall att försöka nå fram till honom och försöka förstå hans värld. Men jag tänker inte låta honom använda mig som budbärare åt hans tankar. När jag går i

cellen vet jag vilken smärta han orsakat men är samtidigt erfaren nog att inte låta det påverka mitt möte.

Prästen spekulerar sedan hur Anders Breivik kommer att få det under en fängelsevistelse. När vi läste denna artikel kunde vi konstatera att det knappast främjade de anhöriga han träffat, att han själv berättar om ett kommande möte med förövaren. I varje fall vid detta stadium av katastrofen. Inte heller ter det sig lämpligt att han redogör för vad som kan komma att hända i ett möte som ännu inte ägt rum. Vi vet ännu inte, då artikeln blev skriven, om Anders Breivik över huvud taget önskade kontakt med en präst. Den sammantagna känslan efter artikeln var att prästens framträdande i offentligheten var ett misstag och ett avsteg från en professionell hållning.

Lika lätt som det är att se prästens misstag i intervjun, lika förståligt är det han gör sig skyldig till dem. Prästen är i detta ögonblick lika drabbad som alla andra. Han står inte utanför de starka känslor som präglar en hel nation. Den massmediala uppmärksamheten kan vara en frestelse att få ge uttryck för någon om de känslor man själv bär på.

Därför är det viktigt att präster och diakoner som får en central betydelse vid en katastrof uppmärksammas av den egna organisationen och snabbt får det bistånd de behöver av kyrkan själv. Ingen präst eller diakon skall behöva bearbeta sin frustration i offentlig massmedia.

Tyvärr är det nog så att den massmediala uppmärksamheten snarare lockar ledning och organisation att själva synas, vilket gör den enskilde medarbetaren än mer bortglömd.

Vi har mött många journalister som brukar skämta med följande berättelse:

”Så fort vi möter biskopen eller landshövdingen börjar de springa. Och för det mesta hinner de ifatt oss”.

Det behövs en etisk och organisatorisk beredskap i Svenska kyrkan som också fokuserar sig på relationen till massmedia. Det händer alltför ofta, att de präster och diakoner som av geografiska och uppdragsmässiga skäl blir fokus vid en katastrof, omkullsprings av sina arbetsledare på olika nivåer, som själva vill bidra till stundens dramatik och därmed få ett stycke massmedial uppmärksamhet.

Vid Estonia-katastrofen kunde vi kyrkligt anställda i Gottsunda församling, som under en vecka arbetade näst intill dygnet runt för anhöriga, med häpnad se hur dåvarande ärkebiskop, domprost och arbetslivspräst, klev fram för att göra en egen insats. Dessa

prestationer grundade sig inte på någon djup erfarenhet av psykologiskt krisarbete och skapade förvirring och ilska hos anhöriga. Den kyrkliga högsta ledningen började i sin tur klaga på otacksamma anhöriga. De församlingspedagoger, musiker, präster och diakoner som hade lagt allt annat arbete åt sidan kände sig svikna av den egna organisationen.

När en traumatisk händelse inträffar som berör en större grupp människor faller det sig ofta naturligt vilka kyrkliga medarbetare som hamnar i fokus. Det är dessa som den kyrkliga organisationen ska stötta och bistå på alla tänkbara sätt. På så sätt motverkar vi också att den enskilde kyrkoarbetaren lockas att bli alltför offentlig i sitt arbete genom att bearbeta sina egna känslor i massmedian.

Några praktiska reflektioner utifrån våra personliga erfarenheter av kris- och katastrofarbete är;

Ha en krisplan som revideras minst en gång om året. Inför skrivandet av den, beställ aktuell kommuns och landstings krisplan, för att se om det finns särskilda riskområden att vara medveten om just i er församling.

Utbilda alla medarbetare, anställda så väl som volontärer, i grundläggande krisbemötande.

Öva krissamordning minst en gång om året, gärna i samarbete med kommun, företrädare för andra trossamfund på orten och andra lokala aktörer som kan vara bra att ha god relation till vid en kris – t ex handlaren på orten och det lokala taxibolaget.

När församlingens medarbetare förväntas möta krisdrabbade människor över en längre tid, t ex när många på orten drabbats direkt av en katastrof – se till att organisera arbetet så att medarbetarna kan få sin dygns- och veckovila. D v s kalla inte in alla att arbeta samtidigt, utan lägg en plan som är hållbar över tid.

Kyrkoherden har ju det övergripande ansvaret och kan beordra oövertidsarbete och så vidare. Vad händer om hon/han i tjänsten är på församlingsresa på annan ort, kanske rent av i utlandet? Hur planerar ni för det?

Tidsaspekten blir allt viktigare. Tack vare att snart sagt alla har en mobiltelefon sprider sig information om att något har hänt i trakten med blixstens hastighet. Se över er

tillgänglighet – hur lätt är det att få tag på någon av kyrkans medarbetare i församlingen på obekvämt arbetstid? Hänvisar församlingsexpeditionens telefonsvarare till ett nummer där någon svarar dygnet runt?

Medierna blir allt mer närgångna. Se till att skydda de som kommer till kyrkans lokaler från oönskad exponering. Chockade människor har inte alltid själva omdömet att skydda sig – så det är professionens skyldighet att göra det. Utse gärna en talesperson från kyrkan som sköter mediekontakterna – då helst någon som inte är/har varit i direkt kontakt med drabbade.

Och glöm inte; Ha en plan för om en medarbetare i församlingen hastigt avlider. Kanske genom att avtala med en grannförsamling om stöttning om något sådant skulle inträffa.